

ЗМІСТ

1. То чого тобі боятися?	7
2. Стен Лі — бог	20
3. Плутання під ногами	36
4. Сценарист	51
5. Найвидатніший комікс у світі!	
6. Ти мені не потрібен!	83
7. Із великою силою... ..	94
8. Ми лише обороняємося!	112
9. Рівняйсь!	122
10. Я ще ніколи по-справжньому не випробовував власної сили!	135
11. Цей довгоочікуваний стрибок	148
12. Частина більшого всесвіту	163
Примітки	178
Подяка	185
Алфавітний покажчик	187

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ТО ЧОГО ТОБІ БОЯТИСЯ?

Стен Лі був готовий піти.

Це було влітку 1961-го. Події останніх семи років розвивалися так стрімко, що їх вистачило б не на один паскуденький комік на зразок тих, які вони з колегами штампували щотижня. Проблеми почалися в 1954-му, коли психіатр-фрейдист баварського походження Фредрік Вертам оголосив коміксам війну. У книжці з блискучою назвою «Спокушання невинних»¹ Вертам розповів про своє приголомшливе відкриття, здійснене в результаті десятків розмов із неповнолітніми правопорушниками: виявляється, усі вони були запеклими фанатами коміксів! Не бажаючи гайнувати свій час на такі дрібниці, як-от різниця між кореляцією та причинністю, Конгрес США прийняв на розгляд справу Вертама. Заслуховували її того ж місяця, що й справу «Збройні сили США проти Маккарті»², її так само транслювали по телебаченню, і викликала вона таку саму хвилю гарячкової параної, характерної для холодної війни. Усе закінчилося тим, що Конгрес склав перелік видавців коміксів, які підлягали штрафним санкціям за публікації творів, що містили зображення надмір-

¹ Оригінальна назва — *Seduction of the Innocent*.— Тут і далі прим. пер.

² Маються на увазі слухання в підкомітетах Сенату — верхньої палати Конгресу США. Справа «Збройні сили США проти Маккарті» (квітень — червень 1954), у ході якої Слідчий підкомітет Сенату США розглядав свідчення сенатора від штату Вісконсин Джозефа Маккарті про можливу інфільтрацію комуністів у ЗС США, була однією з найрезонансніших справ періоду холодної війни, що викликала чималі збурення в тогочасному американському суспільстві.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ного насильства. Не бажаючи йти проти закону, видавці поспіхом створили орган, відповідальний за укладення Кодексу коміксів із суворими вказівками щодо самоцензури. «Добро,— зазначалося в кодексі 1954 року,— мусить щоразу перемагати зло, а злочинців має бути покарано». Кодекс також забороняв публікувати зображення спокушання, не кажучи вже про «сексуальні збочення чи будь-які натяки на них».

Утім, благочестя, у яке нараз ударилися видавці коміксів, не надто допомогло індустрії привабити нових читачів. За багато років по тому Лі згадував, як, проводячи вихідні у Катс-кільських горах, він якось розговорився з одним чоловіком, що працював продавцем у крамниці вогнепальної зброї. Почувши, що Лі — редактор коміксів, чоловік пирхнув: «Ого, та ви, бачу, злочинець. Сором! Ви мали б сидіти в буцегарні за таке злодіяння».¹ І хоча сама ця історія — як і чимало інших найсмачніших Стенових байок — може бути вигадкою, зневага, із якою значна кількість американців ставилася до творців коміксів, була цілком справжньою. І так, ніби й цього мало, дуже скоро всією індустрією коміксів, що вже не здатна була випускати такі популярні збірники, як-от «Кримінальні загадки» чи «Гробниця жаху»¹, прокотилася нищівна хвиля скорочень. Одного дня Стена Лі також викликав начальник і повідомив, що виробництво компанії незабаром зменшиться лише до кількох найменувань на місяць, тож йому доведеться звільнити весь штат. «Це було найважче, що мені доводилося робити в житті,— згадував за кілька десятиліть по тому Лі.— Я мав їм це сказати, а це ж були мої друзі. Багато хто з них запрошував мене до себе додому; я знав їхніх дружин, їхніх дітей — і мав їм це сказати. Кажу вам, це було найжахливіше, що мені коли-небудь доводилося робити».¹¹

Стена випхали з просторого кабінету й переселили до крихітної комірчинки у відділі компанії, що займався випуском прибуткового чоловічого журналу. Тепер у свій робочий час він шукав розраду в історіях про примхи двох моделей на ім'я Мілі та Чілі й пригоди дракона в підгузках. Лі працював у компанії *Timely Comics*, яку на той час уже перейменували на *Atlas*, із 1939 року, впевнено долаючи щаблі ієрархічної драбини від

¹ Оригінальні назви: *Crime Suspense Stories* та *Crypt of Terror*.

хлопчика на побігеньках, що доливав чорнил у каламар і носив старшим колегам бутерброди, до головного редактора. Однак тепер йому почало здаватися, що вся його галузь приречена на загибель. «Це ніби корабель, що йде на дно, — зізнався він якось колезі. — А ми на ньому щури. І нам треба вшиватися».¹¹¹

Утім, якби Лі вшився, то став би безробітним, а цього він просто не міг собі дозволити. Ще в дитинстві, щодня приходячи зі школи, він бачив, як батько — той працював розкрійником у Гармент-дистрикті¹ й утратив роботу через Велику депресію — сидів за кухонним столом і тупився порожнім поглядом поперед себе. У Лі була дружина й маленька донька, тож він не міг собі уявити гіршого кошмару, аніж так само, як і його батьки, зав'язнути в нескінченних сварках щодо грошей, тим самим повторюючи найбільшу драму його дитинства. У розпачі він почав вигадувати нові способи заробити собі на прожиток: видати власний збірник фотографій із гумористичними підписами, продати на телебачення сценарій власного авторства... У 1958-му, коли їм із другом, художником Джо Менілі, вдалося продати одній газеті комікс «Левенята пані Лайон» про пригоди пластунки-наставниці та банди її малих підопічних-бешкетників, йому здалося, що крізь хмари пробився крихітний промінчик надії, — однак навіть цей комікс був приречений. Одного вечора Манілі напідпитку повертався додому до Нью-Джерсі, загубив окуляри і, вийшовши з вагона на відкритий майданчик дихнути свіжим повітрям, звалився з потяга й розбився на смерть.

Упродовж кількох наступних років Лі й далі героїчно тримався, але перспективи галузі видавалися йому щодень похмурішими. У своєму ставленні до коміксів він ніколи не був фанатиком — у дитинстві читав Дікенса й Твена, а не історії про Супермена й Бетмена — і тепер почав замислюватися, чи не був жанр, якому він присвятив двадцять років авторської та редакторської роботи, лише недовговічною читацькою примхою. Та навіть якщо це й було не так, чи справді хотів він решту життя придумувати історії про створінь з іменами на зразок Грут, Друм та Кренг?

¹ Один із районів Мангеттена в Нью-Йорку, що отримав свою назву (в перекладі з англ. *Garment District* означає Швацький район) завдяки високій концентрації в ньому магазинів одягу та центрів моди.

Лі, якому на той час уже було майже сорок, хотілося написати щось значуще, хотілося створювати справжні історії людей зі складним внутрішнім світом, що переживали емоції, які просто неможливо було передати через комікси. Розпочинаючи свою кар'єру коміксиста, він узяв собі псевдонім Стен Лі, приберігши справжнє ім'я — Стенлі Мартін Лібер — для того самого знаменитого американського роману, який йому завжди хотілося написати. Можливо, думав він, саме час посерйознішати.

Ця думка знову повернулася до нього, видаючись нагальнішою, аніж будь-коли, одного дня, коли його знову викликав начальник, Мартін Гудман. Той саме повернувся з гольф-клубу. Він розповів, як щойно грав із керівником компанії *DC Comics* Джеком Лейбовіцем і дізнався, що *DC* заробляють чималі гроші на новій серії коміксів із назвою «Ліга справедливості». Ідея була дуже проста: замість розвивати сюжет одного героя, у *DC* вирішили вкинути всі яйця до одного кошика й об'єднати Супермена, Бетмена, Диво-Жінку, Флеша та інших в одну мегакоманду. Лейбовіц розповів Гудману, що новий комікс розкупують, наче гарячі пиріжки,— і той стрімголов помчав на роботу й наказав редакторів придумати щось схоже, аби й собі трохи підзаробити.

Це для Лі було вже занадто. Повернувшись додому того вечора, він переказав дружині Джоан розмову з Гудманом. Коли дружина запитала, що він відповів, Лі тільки зітхнув.

— Я сказав, що подумаю,— зронив він,— але справді, який у цьому сенс? Я не хочу просто переживувати старих персонажів.

Він трохи помовчав, а тоді нарешті висловив уголос думку, що весь цей час чорною тінню кублилася в його голові:

— Я оце думаю, може, мені взагалі піти?

Якийсь час Джоан сиділа мовчки. Тоді врешті промовила:

— Послухай, Стене. Ти знаєш, якщо ти вирішиш піти, я тебе підтримаю. Але подумай: якщо Мартін хоче, щоб ти створив нову команду супергероїв, це може бути твій шанс зробити це так, як ти завжди хотів. Ти зможеш вигадувати значно глибші й суттєвіші сюжети, створювати цікавих персонажів, які говорять, як справжні люди. Можливо,— сказала вона,— тобі

буде цікаво трохи поекспериментувати. До того ж,— тут вона усміхнулась,— у найгіршому разі Мартін просто розсердиться і звільнить тебе. Але ти вже й так хочеш піти, то чого тобі боятися?^{IV}

Це переконало Лі, і він узявся до роботи. У нього не було жодних конкретних ідей — лише величезне обурення, накопичене за двадцять років спостережень за тим, як індустрія коміксів породжує сюжети, які він особисто вважав другосортними або й того гірше.

Насамперед його не влаштовували самі супергерої. Лі ніколи не був надто великим шанувальником Супермена, який став прототипом для всіх головних героїв коміксів: він просто не розумів, у чому сенс історій про цілковито бездоганного вже за самим визначенням персонажа. У найпершому випуску коміксу, що вийшов друком улітку 1938 року, Супермен врятував несправедливо засуджену на смерть жінку від електричного стільця, дав добрячої прочуханки чоловікові, що знущався зі своєї дружини, зупинив викрадення Лоїс Лейн, голіруч піднявши в повітря машину її викрадачів, та не дав сенаторові-зраднику розпочати війну з Європою — і з усім цим він завиграшки впорався за якихось тринадцять сторінок. Звісно, він був наділений, як зазначали на останній сторінці коміксу його творці, «казковою силою та дивовижним розумом», а на його долю випало «змінити долю світу!» Але чи цікавий був такий персонаж? Щодо цього Лі мав сумніви. Герої, що викликали в нього захоплення в дитинстві, були інакшими: Шерлок Голмс був залежним від кокаїну людиноненависником, якого не можна полишати на самого себе, а друзі детектива постійно непокоїлись про його психічний стан; Квазімодо був горбанем, якого тягнуло вбивати; Гамлет найбільше запам'ятався всім роздумами про те, чи варте взагалі життя того, щоб із ним морочитися. Тож чому всі герої коміксів мали одностайно бути такими непогрішними? Чому вони не могли вряди-годи зриватися на лють чи страждати? Невже вони ніколи, за жодних обставин не помилялися? І чому вони завжди тримали своє справжнє ім'я у таємниці? «Якби в мене була суперсила,— часто думав Лі,— я хотів би, щоб про це знав увесь світ».

Не менш порожніми, аніж головні герої, були їхні вірні супутники. Лі розумів, навіщо індустрія створювала стільки завзятих молодих фонових персонажів — від Бетменового Робіна до Суперменового Джиммі Олсена: без них усемогутнім мачо в плащах довелось б тільки літати, бити поганців, піднімати тягарі й тріумфувати, перериваючи свою мовчанку хіба поодинокими незграбними монологами. Але варто лише додати до сюжету молоду кров — і головний герой, сповнившись батьківських сентиментів, уже відчуває, що мусить розповісти супутнику про свої подвиги, поетично змальовуючи усі небезпеки, які чатують на нього на кожному кроці. А якщо ж юний супутник героя зовсім випадково виявиться десь того ж віку, що й середньостатистичний читач коміксів, — то краще. Лі чудово розумів, як це працює, однак, на його думку, такий підхід інфантилізував читачів — адже навіть наймолодші з них цілком могли зрозуміти сюжет без сторонньої допомоги. Окрім того, через постійні розтлумачування супергерої ще більше ставали схожими радше на вчителів середньої школи, аніж на месників у масках.

Утім, хлопцям принаймні давали відчути смак боротьби зі злочинністю. У жінок такого привілею не було. На відміну від Супермена, Лоїс Лейн вічно потрапляла в неприємності: то закохувалася, то падала з високих будинків, безпорадно вимахуючи руками й кличучи свого героя на порятунок, то встрявала в іще якісь халепи. Звісно, існувало й декілька виняткових героїнь, як от Диво-Жінка чи Бетвумен, але їх радше можна було назвати аномаліями: вони цікавили читачів винятково тому, що ніхто не очікував, що жінка також може нап'ясти на себе костюм і долучитися до чоловічих ігор. Лі вважав, що така ситуація накладала на письменників подвійне обмеження: по-перше, за таких умов їм залишалося писати історії лише про чоловіків; а по-друге, ці чоловіки були приречені на штучні стосунки, які зовні були схожими на ті партнерські відносини двох розсудливих і сповнених любові людей, що склалися в шлюбі самого Лі з Джоан, — взаємна турбота, взаємні обов'язки, — однак насправді такими не були.

І насамкінець, Лі мав претензії до того, як створювалися самі комікси. Уся комікс-індустрія чітко розмежовувалась на окремі секції, і від кожного майстра чи майстрині вимагалось лише ви-